

GÜNÜMÜZE GÖRE KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ ESKİCİL UNSURLAR: İBN-İ KEMÂL ÖRNEĞİ*

Hakan ÖZDEMİR**

ÖZET

Klasik edebiyat verdiği çok sayıda eserlerle bugün yalnızca edebiyatçılar için değil dilciler için de zengin bir kaynak olma kimliğine sahiptir. Sosyal hayata, günlük yaşantıya ve diğer kültürel değerlere ait pek çok bilgi gibi dönemin birçok özelliği, bu metinler yardımıyla takip edilebilirken bunun yanında söz varlığında veya birtakım gramer şekillerinde görülebilen eskicil özellikler incelemeye değer konular oluşturmaktadır. Bu konu çerçevesinde ele alınan *İbn-i Kemâl Dîvânı* XVI. asırda Türk dilinde yaşayan eskicil unsurların bir kısmını içinde barındırması bakımından önemli bir o kadar da üzerinde durulması gereken verileri ihtiva etmektedir. *Dîvân*'da sıkça görülen eskicil şekillerden birine şu örneği vermek dikkat çekici olacaktır: I. teklik şahıs emir / istek eki *-AyIn* içerdiği şekil itibarıyla Eski Türkçe dönemine kadar indirilebilirken bugün artık yerini *-AyIm* şekline bırakmıştır. Bu örnek hem geçmişteki bir ögenin metinde yer alması hem de kullanımın bugüne ulaşmamış olması bakımından kayda değerdir denebilir. *Dîvân*'da geçen "dinlemek" anlamındaki *eslemek* sözcüğü de yine Eski Anadolu Türkçesi döneminde yani bir önceki dönemde kullanılan ama bugüne ulaşmayan bir başka ilgi çekici kullanımı göstermektedir. Bu örnek, gramer yapılarının yanında söz varlığında da görülen bir şekil olması bakımından ilgi çekicidir. Bu ve buna benzer eskicil şekillerin sayısını örneklemeler yoluyla artırmak ve bu suretle incelemek günümüzdeki tarihî gramer araştırmaları için de yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Kemal, eskicil unsurlar, tarihî gramer araştırmaları, *İbn-i Kemâl Dîvânı*, Eski Anadolu Türkçesi.

ACCORDING TO TODAY ARCHAIC ELEMENTS IN THE CLASSICAL TURKISH LITERATURE: THE EXAMPLE OF İBN-İ KEMÂL

ABSTRACT

Our classical literature with its given works, today not only for litterateurs but also for us linguists has an identity of rich source. While various features of the era like countless datas belonging to social life and other cultural values can be followed with the help of these

* Bu çalışma 01-03 Kasım 2012 tarihleri arasında Gaziosmanpaşa Üniversitesi tarafından düzenlenmiş "Tokat Sempozyumu"nda sunulmuş "Günümüze Göre İbn-i Kemal'in *Dîvânı*'ndaki Arkaik Unsurlar" adlı bildirinin değiştirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: ozdemirhn@yahoo.com

texts, furthermore, archaic features seen in vocabulary and some grammar forms are subjects worth for being studied. *Sehî Bey Dîvân* about which also we discussed in the frame of this subject, contains important datas from the aspect of having alive archaic elements in Turkish language in XVI. century. It will be noteworthy to give an example for one of archaic forms frequently seen in *Dîvân*: First oneness character order/wish affix *-AyIn* affix as at its own form can be diminished to old Turkish era, today now it left its place to *-AyIm* form. This example is noteworthy in terms of both an element in the past having placed in the text and also its usage couldn't have reached today. *Eslemek* word meaning "to listen" also shows another usage again in Old Anatolia Turkish namely having used in the former era but not able to have reached today. This example, besides grammar forms in terms of being a form seen also in vocabulary is interesting. It will be beneficial for also today's historical grammar researches to study by increasing the number of these and similar to these archaic forms with samples.

Key Words: İbn-i Kemâl, archaic morphemes, research in historical grammar, *Dîvân Of İbn-i Kemâl*, Old Anatolian Turkish.

Giriş

Tokat ilinin tarihte yetiştirdiği önemli bilim ve devlet adamlarından biri olan İbn-i Kemâl yaşadığı çağda, yalnızca tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi dinî ilimlerle uğraşmamış; kendisinin XVI. yüzyıl Divan edebiyatı simalarından biri sayılmasını sağlayacak kadar bir yetkinlikle edebiyatla da uğraşmıştır. *İbn-i Kemâl Dîvânı*'ndaki söz varlığından hareketle, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun söz varlığının bir kısmına onun şiirleri üzerinden bir bakış ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu yönüyle bu din bilgini ve devlet adamının şiirleri üzerinden dönemin Osmanlı toplumunun söz varlığına bakılacak olması bu tür çalışmaların önemini biraz daha artırmaktadır denebilir.

Örneklere geçmeden önce çalışmanın bakış açısını oluşturan *eskicilik* teriminin bu çalışma için sınırlarının çizilmesi faydalı olacaktır. Terimin anlamını *Türkçe Sözlük*'te iki şekilde bulduğu görülmektedir.

Fransızca *archaïsme* sözcüğünün alıntılanması olan *arkaizm*'e *arkaik* sıfatı üzerinden edebiyatta şöyle bir anlam yüklenmiştir: "2. ed. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim)" (*Türkçe Sözlük* 2011, 153).

Sözcüğün ikinci anlamı ise biraz daha genel bir çerçeve çizerken birinci tanımdaki "kullanımdan düşmüş bulunma" ilkesi sakatlanıyor görüntüsü vermektedir: "Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği" (*Türkçe Sözlük* 2011, 153).

İki tanımın ortak yönü, eskiciliğe konu olan malzemenin geçmişle olan ilintisidir. İkinci özellik ise, ikinci tanımda sakatlanmakla birlikte, kullanıldığı çağ ile olan ilgisinin bu eskicil özelliğine bakarak kesilmiş olmasıdır. Aşağıda da değinileceği üzere bu eskiciliğin ölçütü ne olmalıdır? Mesela Eski Türkçede kullanılan her şekil, İbn-i Kemâl çağı için eskicil bir öge olarak değerlendirilebilir mi? Bu ve buna benzer problemler araştırmaya bir sınırlama getirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu anlamda Vardar'ın belirlemeleri bu sınırlama konusunda bize yardımcı olmaktadır: *eskil biçim* [Alm. *Archaismus*] [Fr. *archai'sme*] [İng. *archaïsme*]: Kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb (Vardar 2002, 93).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Vardar'ın belirlemesindeki “kullanımdan düşme, dilsel çevrimden çıkmış bulunma” ibareleri açıklığa kavuşursa problemin de büyük ölçüde ortadan kalkacağı açıktır denebilir. Kullanımdan düşme meselesini bir sonraki paragrafta ele almak kaydıyla buraya kadar çizilen tablodan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Eskicillığe esas oluşturan zaman dilimini, İbn-i Kemâl çağına göre değil başlıktan da anlaşılacağı üzere bugünü esas alarak belirlemek ve eskicil unsurları zamanımıza ulaşamayanlar olarak sınırlamak sağlıklı olacaktır. Özellikle Vardar'ın getirdiği kıstasa göre buna ihtiyaç vardır. Çünkü bugün eskicil olarak üzerinde durulacak unsurların pek çoğu o gün için sıklıkla kullanımda olan verilerdir denebilir. Öyleyse İbn-i Kemâl için eskicil unsurlardan bugüne ulaşamayanlar olarak bir sınırlama yapılırsa çalışmanın genel hatları da belirlenmiş olur (Eskicilik konusunda farklı yaklaşımlar için bk. Ölmez 2003, 135-138; ağızlarda bir örnekteki uygulama için bk. Akar 2011, 305-309).

Eskicilik konusunda bir başka problem ise daha önce de dile getirilmiş olan (Argunşah 2003, 26-31) eskimiş kaydının yani “kullanımdan düşmüş bulunma”nın nasıl belirleneceğidir. *Türkçe Sözlük*'te geçen ve eskimiş kaydı düşülen *muhasara* veya *muhasabe* sözcükleri gibi dil malzemelerinin eskidiğine neye bakıp karar verilecek? Bu örneklerin günümüzdeki kullanımları dikkate alındığında özellikle *muhasabe* sözcüğü gibi örneklerin kullanım sıklığına bakıldığında bu kaydın belirli açmazları içinde barındırdığını görmek zor olmasa gerektir.

Bu probleme yazı dilinde kullanımdan düştüğü düşünülen ve ağızlarda yaşayan şekiller de eklenebilir. Aşağıda örnekleri verilecek olduğu üzere *eslemek* fiili gibi seçimlerin ağızlardaki kullanımına bakıp konuşma dilindeki kısmi kullanım problemi nereye yerleştirilmelidir? Bu ve buna benzer problemleri sağlam bir temele oturtmak çalışmanın sıhhati açısından zorunludur.

Öncelikle çalışmada Türkçe söz varlığı ve şekillerin ele alınacağına belirtilmesi yararlı olacaktır. Bunun dışında sözcük için “eskimiş” kaydı gibi öznel olduğu yukarıdaki açıklamalar ışığı altında anlaşılan bir değerlendirme yerine malzemenin *Güncel Türkçe Sözlük*'te yer alıp almama durumu, sözcüğün eskicil bir veri olarak incelenmesinde ölçü olarak kabul edilecektir. Bununla beraber inceleme altına alınan malzemenin karşılaştırılmasında ağız söz varlığına dair kaynaklara da başvurulacak fakat ağızlardaki bu kullanım eskicillığe engel sayılmayacaktır. Bir başka nokta da ekler gibi dil bilgisi şekillerinde eskicilik, modern dil bilgisi çalışmalarına göre belirlenecektir.

1. İnceleme Alanı ve Yöntemi

Türkçe söz varlığı ve şekiller üzerinde durulacağı daha önce ifade edilmişti. *İbn-i Kemâl Dîvânı*'nın seçilmesinin sebebi, şüphesiz bilim adamının yaşamının dil tarihi içinde Osmanlı Türkçesinin başlangıç denilebilecek bir dönemine tekabül etmesi ve zengin söz varlığı içinde aranan malzemeye rahatça ulaşılabilir olunmasıdır. Şair, Klasik Türk edebiyatının dil özelliklerine sahip olmasının yanında döneminin diğer şair ve yazarları gibi, çağına göre eski sayılabilecek dil malzemesine de eserinde bolca yer vermiştir.

Çalışmada tutulacak yol ise belirlenen verilerin kullanımına dair bilgileri aktardıktan sonra metindeki örneklere yer vermek, ardından da varsa ağızlardaki kullanımları üzerinde durmak şeklinde olacaktır. İlk bölümde incelenecek dil bilgisi şekilleri için de dil bilgisi kaynaklarından faydalanılarak genel bir çerçeve çizdikten sonra örnekleme yapılacaktır.

2. Eklerde Görülen Eskicil Örnekler

Dil bilgisi şekillerinin eskiyip kullanımdan düşmesi söz varlığına göre biraz daha fazla zaman almasının yanında sayısındaki sınırlılık sebebiyle kullanım alanı dışına itilenlerin sayısı biraz daha düşük olmaktadır. Önemli olan bu iki sebep “sayıca az olanın sıklıkla kullanımı” şeklinde bir maddede birleştirilebilir. Buna rağmen sayıca az olsa da dil kullanıcıları, bazı gramer şekillerini zaman içinde terk edebilmekte yerlerine yenilerini ikame edebilmektedir.

Turkish Studies

Dîvân'da rastlanan fakat bugün kullanılmayan şekillerin çeşitçe sayısı on altıyı bulmaktadır. Bu sayı aynı dönem divan sahiplerinden *Sehi Bey*'de yirmi beştir (Özdemir 2012, 93). Bir kısmının ağızlarda yaşadığı belirlenebilen dil bilgisi şekillerinin bugün için ölçünlü dilde kullanımından bahsetmek pek olası değildir. Örnekler kip, şahıs ve zarf-fiil eklerinde görülen eskicil unsurlar olmak üzere çeşitli başlıklar altında toplanabilir. Dört başlık altında toplanabilecek örneklerin *Dîvân*'daki gösterimi şöyledir:

2.1. Şahıs Eklerindeki Eskicil Örnekler

I. şahıslarda görülen örnekler genellikle kiplere göre çeşitlilik göstermektedir. Emir veya istek şekillerinin (Bu konudaki tartışmalar için bk. Ercilasun 1994: 3-9) I. şahıstaki kullanımı Eski Türkçeye kadar götürülebilecek *-AyIn* ekinin örnekleri şöyle yer alır:

Olayın saña **yār** n'olsa gerek

Kılayın āh u zārı n'olsa gerek (Demirel 1996, 120) beytinde *yār olayın* ve *āh u zārı kılayın* yüklemi,

İnan bu kerre saña **vefā ideyin** didüm

Gel şöyle it ki bir **dağ** ı söziğe inanam (Demirel 1996: 142) beytinde *vefā ideyin* yüklemi,

İy perî 'ı^ş u^ğda anu^çun^ğ ayāl oldı gönül

Gāyib oldı il gözinden kim **göreyin** ben seni (Demirel 1996, 208) beytinde *göreyin* yüklemi, emir kipinin teklik I. şahsında çekimlere birer örnektir. Günümüzde yazı dilinde kullanılmayan bu örneklerin Eski Türkçe döneminden başlayarak şairin içinde bulunduğu XVI. yüzyıla kadar varlıklarını korudukları bilinen bir gerçektir (Yapının Eski Türkçe döneminde dilek kipi olarak adlandırılması için bk. Von Gabain 2000: 79).

I. teklik şahıs için diğer çekimler de belirsiz geçmiş zaman, geniş zaman ve istek kipleri olarak şöyle gerçekleşmiştir:

Genc-i vaş lna mekân olam diyü

Olmuşam virānesi bir kimsenüñ (Demirel 1996; 122) beytinde *bir kimsenüñ virānesi olmuşam* yüklemi,

Ķanmışam içüp zülâl-i vaş luñı ben teşne-leb

N'ola kim çokdan büt-i 'ı^ş u^ğla tābum var benüm (Demirel 1996, 148) beytinde *kanmışam* yüklemine belirsiz geçmiş zamanda,

Beni ağ latmağ a ağ yār-ıla oynar güler

Ben nice **ağlamayam** ħ ālüme ağ yār güler (Demirel 1996, 68) beytinde *ağlamayam* yüklemi,

Dem mi vardur la'lüñi yād eyleyüp **қан yutmayam**

Seni görmez olduğ ısa gönümüz yād olmadı (Demirel 1996, 213) beytinde *қан yutmayam* yüklemi istek kipinde,

Ruğ ları nārına düşüp **yanarın**

Niceş abr u^ğ arār ola bende (Demirel 1996, 202) beytinde *yanarın* yüklemi geniş zamanın teklik I. şahsıyla çekimlenmiş bir şekildir.

Diğer şahısların çekiminde de benzeri bir durumun olduğu görülmekte olup konuyla ilgili örnekler şöylece sıralanabilir:

Hāmiş anma bizi kim puğ te-y-ile **aldanavuz**

Zāhidā puğ te saña bize mey-i ħ ām gerek (Demirel 1996, 116) beytinde *aldanavuz* yüklemi I. çokluk şahıs istek kipinde,

Turkish Studies

Yüzümüz **dönmezüz** cefâsından

Çün k oduğ başumuz belâ yolına (Demirel 1996, 202) beytinde *dönmezüz* yüklemi I. çokluk şahıs olumsuz geniş zamanda,

İşiginden dil-berün ağ yâra **diñ** eksilmesün

Kim k apusunda gerek büt-ñ anenün dâ'im keşiş (Demirel 1996, 91) beytinde *diñ* yüklemi II. çokluk şahıs emir kipinde, çekimlenmiş olup yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bu şekillerin bugün yazı dilinde kullanılmadığı burada ifade edilmelidir. Bugün kullanılmayan bu şekillerin içinde özellikle istek kipinin yerini emir şeklinin almış olması üzerinde durulmaya değer bir konu oluşturur denilebilir.

2.2. Kip Eklerindeki Eskicil Örnekler

Şahıs eklerine dair örnekleri verirken bir kısmından dolayı olarak bahsedilen şekillerin tekrara düşmemek için burada yeniden üzerinde durulmayacaktır. Şu kadarı ifade edilmelidir ki istek kipine dair verilen örneklerde bugün için büyük değişimler olmuştur. Bu şeklin dışında kalan iki şekil ise belirli geçmiş zaman veya anlama göre belirsiz geçmiş zaman ve gelecek zaman eklerinde görülmektedir. Günümüzde kullanımdan düşmüş ve eskicil örnekler arasına karışmış gözükten şekiller için şu örnekler verilebilir:

‘Arızundan ħ a çıkuptı utdı sevâd-ı zülfünj

Rüm'dan leşker **varupdur** ş anki A'râb üstine (Demirel 1996, 3) beytinde geçen *varupdur* yüklemi eskicil bir yapıyı içinde saklar. Bu şekle belirlemelere göre (Eckmann 1998: 206; ayrıca bk. Ata 2002: 74) ilk defa Harezmi Türkçesi metinlerinde rastlanmıştır. Bu şeklin Harezmi Türkçesindeki “-p Zarf-fiil eki + turur + şahıs zamiri” kalıbından kısaltıldığı anlaşılmaktadır. *Dîvân*'da geçen bir diğer örnek, bu ilk şekle daha yakın durmaktadır:

Geldi didi ki var-ısa Şamun diyârına

Leşker **çeküpdurur** şeh-i kişver-güñâ-yi Rüm (Demirel 1996: 144) beytinde *çeküpdurur* yapısında eskicil kullanım açıkça görülmektedir.

Bugün Kars ili gibi ağızlarda da (Ercilasun 2002: 171) rastlanan şekil yazı dilinde kullanımdan düşmüştür.

Belirsiz geçmiş zaman ekiyle aynı akıbeti uğramış bir diğer yapı ise gelecek zaman eki -*IsAr*'dır (Ekin kökeni hakkında geniş bilgi için bk. Tekin 1954a, 453-455; Tekin 1954b, 95-96):

Ayağ uña çok döker göz yaşı ‘aşık larun

Hüsnünün bünyâdın ol âb **idiser** âñ ir **harâb** (Demirel 1996, 21) beytindeki gelecek zaman eki -*IsAr*'ın kullanımı Oğuz'la ilişkilendirilmek kaydıyla (Eckmann 1998: 204 ayrıca bk. Ata 2002: 78) Harezmi Türkçesine, muasırı olarak da Eski Anadolu Türkçesine kadar indirilebilir. Yerini -*AcAk* gelecek zaman ekine bırakacak olan yapı da bu anlamda bugüne ulaşmayan eskicil bir şekil olarak metinde yerini almıştır.

2.3. Zarf-fiil Eklerindeki Eskicil Örnekler

Kip ve şahıs işaretlerindeki eskicilik örneklerinden sonra zarf-fiil eklerindeki eskicilik örnekleri de dikkat çekicidir:

Şevk - ruñ sârun **göriccek** tire olursa gönül

Ŧağ degül kim şu'le k almasa olur ağ ker kara (Demirel 1996: 10) beytinde *göriccek* zarf-fiilinde kullanılan -*AcAk* ekinin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kadar hâlâ sıklıkla kullanımına ilişkin örnekler aşağıda da gösterilmeye çalışılacaktır. Yapı, zamanla yerini -*Inca* veya -*DIğInda* şeklindeki zarf-fiil eklerine bırakmıştır. -*AcAk* gelecek zaman ekine olan benzerliğiyle de dikkati çeken ekin zamanla kullanımdan düşmesinde diğer zarf-fiil eklerinin daha sık kullanımı yanında,

bu benzerliğin etkisine yenik düştüğü de ileri sürülebilir. Bu yapının örneklerini şu şekilde artırmak mümkündür:

Tâk -ı gerdündan yağ arh alk üstine gerd-i fenâ
Eskiyicek sak f-i h âne dökilür andan türâb (Demirel 1996, 20) beytinde *eskiyicek*,

Rûmında h üsnünün **varıcak** şâm-ı zülfüne
Çin'den dem urdı müşg-i Hı â eyledi h â (Demirel 1996, 17) beytinde *varıcak*,

Ğamzeñ oklarını atsañ süz-ı dil bulur sükün
Yağıcak bârân hevâ germiyetin teskîn ider (Demirel 1996, 44) beytinde *yağıcak*,

Hoş gelür **derle-y-icek** ruh ları kim tâze gülün
Derle-y-icek yüzine k â re-i bârân yaraşur (Demirel 1996: 69) beytinde ise *derleyicek*
zarf-fiilleri bu eskicil yapıyı içlerinde barındırmaları sebebiyle dikkat çekici örneklerdir.

Bir başka eskicil yapıya -*UbAn* zarf-fiil eklerinin kullanımında şahit olunmaktadır:

Dem-i bahâr-ıla dârü's-sürürdurur gül-şen

Ne gördi **inleyüben** göz yaşın döker dölâb (Demirel 1996, 23) beytinde *inleyüben* zarf-fiilinde geçen şekil, Uygur Türkçesi döneminden itibaren takip edilebilmektedir (Sertkaya 1994: 335-352). Ek, bugün Yeni Uygur Türkçesi gibi bazı lehçelerde görülebilmeye karşın Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Ekin metindeki diğer kullanımları da ilgi çekicidir:

Kevâkibi görüp ol meh didi nedür bu didüm
Çırağ lar **yağuban** gün yüzün arar eflâk (Demirel 1996: 123) beytinde *yağuban*,

Gice gündüz **gözleyüben** zülf-i reyh ânuñ yüzün
Gözlerüm nergis gibi k almışdurur yollarda (Demirel 1996: 178) beytinde *gözleyüben*,

Öyle yağ madı beni şevk -ı ruh uñ odlara

Giceler **yanuban** irte söyünem şem' gibi (Demirel 1996, 217) beytinde *yanuban* zarf-fiilleri yine eskicil şekilleri barındırmaları bakımından benzeri bir durum arz etmekte denebilir.

-*UbAn* yapısından sonra -*I* zarf-fiil ekinde farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Bilindiği üzere, (Ergin 1977: 328) kalıplaşma bir kenara bırakılacak olursa (Bu konuda bk. Korkmaz 2009, 174) bu ekin müstakil kullanımı Türkiye Türkçesinde söz konusu değildir. Ancak *altıver-*, *çekiver-* gibi tezlik bildiren fiil birleşmelerinde kullanımı görülmektedir. Bağlama görevinin dışında müstakil zarf-fiil yapan şu örnek bu anlamda dikkat çekicidir:

Gözleyü yollaruñ gözi kararmadı-ise

Çeşm-i nergisde nedendür bu görinen k aralar (Demirel 1996, 58) beytinde yukarıdaki açıklama ışığı altında *gözleyü* zarf-fiili üzerinde durulması gereken bir örnektir.

Ele almaya değer bir başka yapıyı -*Dikda* zarf-fiil eki oluşturmaktadır. Karahanlı Türkçesi döneminde kullanımına rastlanan ve 1950'li yıllara kadar (TBMM 1953: 139) Batı Türkçesinde de takip edilebilen yapı, bugün için yerini iyelik ekli kullanımlara bırakmıştır (Korkmaz 2009: 1032-1033). Belli başlı örnekleri şöyle sıralamak mümkündür:

Şafh a-i h üsnineş üret virdi yârün h âl ü h â
Hâ t -ı muş h afh üb olur **konduğda** i'râb u nuğ â (Demirel 1996, 96) beytinde *konduğda*,

'Ağ l uş abr u hüş gitdi k aldı cânda dâğ -ıg am
Kâ l u r odları yiri **göçdükde** lâ-büd kervân (Demirel 1996, 162) beytinde *göçdükde*,

Ruh laruñ karşı cân olsa 'aceb mi bî-k arâr

Şem' **gördükde** ne mümkünş abr ola pervânede (Demirel 1996, 181) beytinde *gördükde*,

Turkish Studies

Ser-i müdür dehâni kim zebân-ı hî âmeyeş ğ maz

Cemâl-i ş üretin **yazduğda** yârün h üsn nağğ âşı (Demirel 1996, 222) beytinde *yazduğda* zarf-fiillerinde karşılaşılan şekiller yine eskicil örnekler olma bakımından ilgi çekicidir.

Bir örnekte rastlanan ve bugün Azerî sahasında kullanımı süren *-AndA* zarf-fiil ekinin Osmanlı nüfuz alanında giderek düşen kullanım sıklığını göstermesi bakımından ilgi çekici bir örnek oluşturduğu ileri sürülebilir (Eski Anadolu Türkçesinde geçen örnekler için bk. TDK VII 1996, 34-35).

Âteş-i ‘ışka düşende yüzş uyu n’eyler göñ ül

Bir mağ al hîç iki zıd-ıla olur mı muğğ if (Demirel 1996, 102) beytinde *âteş-i ‘ışka düşmek* deyiminde kullanılan *-AndA* zarf-fiil ekinin tüm metinde bir defa geçmesi, yukarıda belirtildiği üzere Eski Anadolu Türkçesinde de çok nadir olan kullanımın Osmanlı sahasında artık neredeyse tükendiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

2.4. Diğer Şekillerdeki Eskicil Örnekler

Yukarıdan beri bahsedilen şekillerin dışında ek durumunda başka eskicil örnekler de rastlamak mümkündür. Bunlardan ilk sırada çeşitli yapımlarına yer vermek yararlı olacaktır:

Bir nefesde **dirgürür** la’lün gözün öldürdüğün

Anı k âtil bunı cân-bağ ş itdi Hayy-i Lâ-yemüt (Demirel 1996, 25) beytinde *dir-* fiiline getirilen ettirgenlik eki *-gür*, Eski Türkçe metinlere (Von Gabain 2000: 59) kadar götürülebilirken artık yerini diğer ettirgenlik eklerine bırakmıştır.

Bir başka eskicilik, ‘gibi’ anlamında kullanılan *-cIIAyIn* ekinde görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi boyunca çok sıkça kullanılan yapı, bugün için kullanımdan düşmüşken eserdeki örnekleri şöyledir:

Çağ -ı gerdün gice vü gündüz niçün itmez k arâr

Bencileyin bir mehün mihri-le ser-gerdân mıdur (Demirel 1996, 55) beytinde *ben* şahıs zamirine,

Dişlerün vaş finda söz çok illerün ağ zında lebün

Biş ş adefde **buncılayın** bir dür-i şehvâr yok (Demirel 1996, 105) beytinde *bu* işaret zamirine eklenen yapı, ‘gibi’ edatının da etkisiyle bugün için kullanım dışına itilmiştir.

3. Söz Varlığında Karşılaşılan Eskicil Örnekler

Dillerin doğasında çeşitli sebeplerden kaynaklanan sözcük ölümü olayı vardır. Kavramaları karşılarken sözcükler tek başlarına bu görevi üstlenmezler. Aynı kavram için birçok kullanım da söz konusu olabilir. Esas olan kavramın karşılanmasıdır. Bu anlamda Türkçe de geçmişten günümüze kavramları karşılarken farklı kullanımlar arasından çeşitli seçimlerde bulunmuştur. Ve geride kalanlar, bugün ele alınacak örneklerde görüleceği üzere ya tarihi metinlerde kendilerine yer bulur ya da ağız söz varlığında genellikle giderek daralan bir çerçevede sıkışıp kalır. *İbn-i Kemâl Dîvânı*’nda da bu açıklamaya örnek oluşturacak kullanımların sayısının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bunlardan bazıları anlam ve sayfa numaralarıyla¹ şu şekilde sıralanabilir:

döymek ‘dayanmak’ (11), *tağ* ‘hayret, teaccüp’ (10), *karañu* ‘karanlık’ (63), *iñen* ‘çok’ (85), *iñende* ‘çok’ (86), *koçmak* ‘kucaklamak’ (15), *örütürmek* ‘ayağa kalkmak’ (17), *key* ‘çok’ (111), *külüng* ‘çabuk, tez at’ (16), *söyünmek* ‘sönmek’ (18), *gözgü* ‘ayna’ (19), *ıssı* ‘sıcaklık’ (5), *assı* ‘fayda’ (104), *emsem* ‘ilaç’ (20), *depretmek* ‘kımlıdatmak’ (78) gibi *Güncel Türkçe Sözlük*’te

¹ Sayfa numaralarının gösterilmesinde Demirel yayını esas alınmıştır.

bulunmayanların yanında *yel-* gibi, *göynük* gibi kimi ‘halk’ kimi de ‘eskimiş’ kaydı düşülmüş birçok sözcüğe rastlamak mümkündür.

Sonuç

1. İbn-i Kemâl, verdiği bu eserle sadece Osmanlı toplumunun o günkü yaşantısına, anlayışına, görgüsüne ayna tutmamış, aynı zamanda döneminin söz varlığının önemli bir kısmını da tanıklamıştır.

2. *İbn-i Kemâl Dîvânı*, içinde barındırdığı dil malzemesiyle dönemin benzeri diğer eserleri gibi eskicilik konusunda incelenmeye değer bir görüntü sergilemektedir.

3. *Dîvân*'daki eklerin durumu dikkat çekmektedir. *Dîvân*'da bulunan ama bugün kullanımdan düşmüş *-dUkdA*, *-UbAn*, *-IsAr* gibi eklerin sayısı on altıyı bulmaktadır.

4. Eserde yer alan ve bugün için kullanımdan düşmüş bulunan eklerin sayısının yüksek olmasında, özellikle şahıs eklerinin değişiklik arz eden görüntüsü önemli rol oynamıştır.

5. XVI. yüzyıldan günümüze Türkçe söz varlığındaki kullanımdan düşme *döymek*, *tañ*, *örütürmak*, *key*, *külüng*, *söyünmek* gibi pek çok örnekte gerçekleşmiştir.

Bu örneklerin döneme ait diğer şair ve yazarların eserleri taranarak çoğaltılması ve desteklenmesi, daha kapsamlı çalışmalarda bir araya getirilip Türk dilinin tarihî gelişim ve değişim sürecindeki yeri ve yoğunluğunun ortaya konulması gereklidir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2011), “Ağızlardaki {-dIkIğIn} Zarf-Fiil Ekinin Yapısı” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1, p. 305-309.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2003), “Türkçe Sözlüklerin İçeriği ve Sınırları?”, *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz Sempozyumu*, Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı, 3-4 Mart 2003, Ankara, s. 26-31.
- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara.
- ECKMANN, Janos (1998), “Harezmi Türkçesi”, *Tarihî Türk Şiveleri*, (hzl.: Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağızları -Ses Bilgisi-*, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1994), “Türkçe’de Emir ve İstek Kipi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak, C. 1994/I, S: 505, s. 3-9.
- ERGİN, Muharrem (1977), *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğlu Yay, İstanbul.
- İBN-İ KEMÂL (1996), *Dîvân Tenkidli Metin* (Haz: Mustafa Demirel), Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara.
- ÖLMEZ, Mehmet (2003), “Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine”, *Mustafa Canpolat Armağanı*, hz: A. Ata, M. Ölmez, Ankara, s. 135-142.
- ÖZDEMİR, Hakan (2012), “Günümüze Göre *Sehî Bey Dîvânı*’ndaki Arkaik Unsurlar” *Karadeniz*, 15. S (Güz 2012), 90-100.

- SERTKAYA, Osman Fikri (1994), “-an / -en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1989, s. 335-352.
- TBMM (1953), *Düstur Üçüncü Tertip Cilt 34 (Kasım 1952-Ekim 1953)*, Ankara.
- TDK VII (1996), *Tarama Sözlüğü Ekler VII*, Türk Dil Kurumu, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/VII, Ankara.
- TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara.
- TDK (2012), *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (04.10.2012, 10.38).
- TEKİN, Talât (1954a), “-ısar Ekinin Türeyişi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* Mayıs 1954, C: III, S: 32, s. 453-455
- TEKİN, Talât (1954b), “-ısar Eki Hakkında”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Kasım 1954, C: IV, S: 38, s. 89-96
- VARDAR, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- VON GABAIN, Annemarie (2000), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yay, Ankara.
- YEKBAŞ, Hakan (2010), *Sehî Bey Dîvânı*, Kitabevi Yay, İstanbul.